

Podstawowe założenia chrystocentryczno-humanistycznego modelu wychowania w ujęciu prawosławnym

ks. Artur Aleksiejuk

Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie,
Wydział Nauk Społecznych, Katedra Dydaktyki i Pedagogiki Porównawczej,
Polska

ORCID: 0000-0002-5827-6048

a.aleksiejuk@chat.edu.pl

rev. A. Aleksiejuk, *Basic assumptions of the christocentric-humanist model of religious education - the orthodox point of view*, Elpis, 22 2020: 107-112.

Abstract: Pedagogical issues for ages have inspired teachers to create new theories, searching for ways and means which would allow them to attain the maximum results in the process of obtaining a complete personal maturity by the pupil. The great number of new pedagogical systems demonstrates beyond a doubt the fundamental importance of education. Education is integrally linked to the existence of human beings and co-creates the whole of human reality. A person sees himself and improves himself through interactions with his neighbours and acquaintances. The process of education is the road for the attainment of the fullness of individual life and cannot take place in a vacuum.

In the classically accepted methodology of knowledge, the way to the goal, or the method, for the most part must be defined by the actual subject of research. Therefore, if we want to make the Christian model of education the subject of reflection, we must start with the human person who is in need of formulating his thought patterns, vocabulary and his frame of mind in all the aspects of his existence. Before we ask ourselves how and what it means to educate a human being, we must answer the question „What vision of man is connected to the basis of the Christian model of upbringing?”. The purpose of this article is a short explication of the basic principles of the christocentric-humanistic model of upbringing that could be the point of reference in creating concrete educational strategies.

Streszczenie: Problematyka wychowania od wieków inspiruje pedagogów do tworzenia nowych teorii, poszukujących sposobów i środków, które pozwalają uzyskać maksymalne efekty w procesie osiągania pełni osobowej dojrzałości przez wychowanka. Wielość pojawiających się nowych systemów pedagogicznych świadczy bez wątpienia o głębokiej trosce, jaką wzbudza wychowanie. Wychowanie jest integralnie sprzężone z egzystencją człowieka i współtworzy otaczającą go rzeczywistość. Człowiek stanowi o sobie przy jednoczesnym współistnieniu z drugim i wśród innych. Proces wychowania jest drogą dorastania do pełni życia osobowego i nie odbywa się w próżni.

W klasycznie pojętej metodologii nauk, drogę do celu, czyli metodę, określał w głównej mierze sam przedmiot badany. Jeżeli zatem pragniemy uczynić przedmiotem rozważań chrześcijański model wychowania, należy rozpocząć od podmiotu wychowania, którym jest człowiek, potrzebujący ukształtowania swojej myśli, słowa i postawy we wszystkich aktach swojego istnienia. Dlatego, zanim zapytamy, co to znaczy wychowywać człowieka, należy odpowiedzieć na pytanie „Jaka wizja człowieka stoi u podstaw chrześcijańskiego modelu wychowania?”. Celem niniejszego artykułu jest krótkie przedstawienie podstawowych założeń chrystocentryczno-humanistycznego modelu wychowania, który mógłby być punktem wyjścia w opracowaniu konkretnych strategii edukacyjnych.

Keywords: orthodox pedagogy, orthodox education, orthodox pedagogy of religion, religious education

Słowa kluczowe: prawosławna pedagogika, prawosławne wychowanie, prawosławna pedagogika religii, edukacja religijna

Wprowadzenie

Problematyka wychowania od wieków inspiruje pedagogów do tworzenia nowych teorii, poszukujących sposobów i środków, które pozwalają uzyskać maksymalne efekty w procesie osiągania pełni osobowej dojrzałości przez wychowanka. Wielość pojawiających się nowych systemów pedagogicznych świadczy bez wątpienia o głębokiej trosce, jaką wzbudza wychowanie. Dyskurs o istocie wychowania trwa, ponieważ wychowanie jest integralnie sprzężone z egzystencją człowieka, jest jednym z oddziaływań międzyludzkich, faktorem współtworzącym całą rzeczywistość człowieka. Wychowanie wpływa na to, kim jesteśmy i na otoczenie, w którym żyjemy. Człowiek widzi

siebie i buduje siebie przy jednoczesnym współistnieniu z drugim i wśród innych. Dlatego proces wychowania, który jest drogą dorastania do pełni życia osobowego, nie odbywa się w próżni.

W klasycznie pojętej metodologii nauk, drogę do celu, czyli metodę, określał w głównej mierze sam przedmiot badany. Jeżeli zatem pragniemy uczynić przedmiotem rozważań chrześcijański model wychowania, należy rozpocząć od podmiotu wychowania, którym jest człowiek, potrzebujący ukształtowania swojej myśli, słowa i postawy we wszystkich aktach swojego istnienia. Zanim bowiem zapytamy, jak i co to znaczy wychowywać człowieka, przede wszystkim należy odpowiedzieć na pytanie „Kim jest człowiek?”, czyli „Jaka wizja człowieka stoi u podstaw

chrześcijańskiego modelu wychowania?” Celem niniejszego artykułu jest krótkie przedstawienie podstawowych założeń chrystocentryczno-humanistycznego modelu wychowania, który mógłby być punktem wyjścia w opracowaniu konkretnych strategii edukacyjnych.

Pryncypium antropologiczno-teologiczne

W centrum chrześcijańskiej refleksji pedagogicznej znajduje się człowiek rozumiany jako duchowo-psychiczno-cieleśne *compositum*. Jej podstawą jest teologiczna antropologia i kompatybilna z nią aksjologia, które odwołują się do biblijnej nauki o stworzeniu człowieka na „obraz i podobieństwo Boże” (Rdz 1, 26-27), nauki o otwartej, wolnej i zdolnej do transcendencji ludzkiej natury (gr. *epektasis*) i teologii przeobstwienia (gr. *theosis*) (Evdokimov 1989, 54-58; Mantzaridis 1997, 22-32; Aleksejuk 2018). Istotne znaczenie w pojmowaniu człowieka jako podmiotu wychowania ma przyjęcie założenia o hierarchicznej strukturze ludzkiego bytu (duch-dusza-ciało) i relacyjnym charakterze jego istnienia jako osoby (gr. *proso-pon*) (Vojno-Âsenecki 2007, 620-621; Zen’kovskij 2011, 475-494; Zen’kovskij 1929; Aleksejuk 2016). Wszystkie wymienione walory mają fundamentalne znaczenie dla konstruktów chrześcijańskiego modelu wychowania. Jego specyfika polega na tym, że poszerza ono i pogłębia rozumienie rzeczywistości o perspektywę sensu przekraczającego ludzkie możliwości, wskazując na cel ostateczny. Otwierając się na wymiar transcendentny, duchowy, wnosi w myśl pedagogiczną zupełnie nową perspektywę.

Człowiek jest bytem złożonym, w którym zachodzi współistnienie sfery duchowej i cielesnej. Zarówno cielesność, jak i duchowość stanowią podłoże istnienia wielu cech specyficznych jedynie dla człowieka. Cieleśność jest tym elementem, który warunkuje wiele procesów życia psychicznego: postrzeganie, poznawanie, emocje. Chociaż człowiek jest ciałem, to jednak jest on przede wszystkim wcielonym duchem. Według Biblii człowiek został stworzony jako wcielony duch, żyjąca w ciele dusza. Człowiek, jako istota rzeczywista i „żyjąca” rozpoczyna istnienie w sposób właściwy dla swojej istoty poprzez akt, mocą którego Bóg tchnął w jego nozdrza tchnienie życia. Tchnienie Boga było ustanowieniem w człowieku jego świadomej i wolnej więzi z Bogiem. Bóg zaszczerpił w człowieku Swój Obraz i związaną z nim energię, która integruje człowieka jako byt osobowy.

Z powyższego wynika, że istnienie człowieka na sposób osobowy realizuje się najpierw w sferze duchowej i to ta sfera, sfera życia duchowego, domaga się przede wszystkim wychowania, poznania, odkrycia i właściwego sobie urzeczywistnienia. Położenie nacisku na wychowanie duchowe ma usprawnić działania człowieka w tym kierunku. To w komponencie duchowym zostaje zainicjowany dialog człowieka z Bogiem, a także człowieka z drugim człowiekiem. Dlatego, z perspektywy chrześcijańskiej, formacja duchowa jest najważniejsza. Parafrazując

sentencję św. Serafina z Sarowa, wychowanie człowieka ma usposobić go do skutecznego przyswajania, lub raczej „zdobywania”, przeobstwiającej łaski Świętego Ducha Bożego (Serafin z Sarowa 2008, 52; Łosski 1989, 75-77), absorpcji niestworzonych Boskich energii, według tego, pisał św. Grzegorz Palamas (Mantzaridis 1997; Meyendoff 2005, Spiteris 2006, 236-237).

Pryncypium teocentryczno-chrystocentryczne

Chrześcijański model wychowania jest wybitnie teocentryczno-chrystocentryczny. U jego podstawy leży dogmat trynitarny, który głosi prawdę o Jedynym Bogu w Trójcy Osób, oraz dogmat chrystologiczny – świadectwo prawdy o wydarzeniu wcielenia drugiej Osoby Trójcy Świętej, czyli przyjęciu przez nią pełni ludzkiej natury (Definicja wiary 2007, 223; Zen’kovskij 2008). Jeśli celem wychowania jest ukształtowanie człowieka jako osoby świadomej własnej tożsamości, odpowiedzialnej za myśli, słowa i czyny, zintegrowanej wewnętrznie i zdolnej do wchodzenia w autentyczne relacje z innymi ludźmi, konieczne jest takie ukierunkowanie procesu wychowania, które pozwoli wychowankowi odkryć, że: 1) Jako osoba jest on obrazem Boga-Trójcy, a jego powołaniem jest realizacja podobieństwa do swego Stwórcy; 2) Jezus Chrystus jako Bóg-Człowiek jest punktem centralnym całej rzeczywistości, przede wszystkim człowieka i jego działania. Jezus Chrystus jest doskonałą normą personalistyczną i regulacją postawy wobec świata.

Fundamentalna wartość chrześcijańskiego modelu wychowania zawiera się w przekazywaniu prawdy o Bogu w Trójcy Osób oraz Bogoczłowieku i Zbawicielu Jezusie Chrystusie. Z prawosławnego punktu widzenia prawda nie jest więc bezosobową ideą lub rzeczą, lecz samą Osobą Jezusa Chrystusa. Pedagogika w ujęciu prawosławnym dąży do tego, aby w procesie edukacji, który obejmuje zarówno oddziaływanie wychowawcze, jak i nauczanie, przywrócić personalny charakter prawdy w Osobie Jezusa Chrystusa i tym samym ponownie upodmiotowić człowieka. Znacomie oddają to słowa mniszki Marii cytowane przez metropolitę Kallistosa (Ware’a) w książce *Prawosławna droga*: „Dla nas prawda nie jest systemem myślenia. Prawda nie została stworzona. Prawda jest. Chrystus jest prawdą. Prawda jest osobą. Prawda nie jest ograniczona do naszego pojmowania. (...) Poszukiwanie prawdy jest poszukiwaniem osoby Jezusa Chrystusa. Prawda jest Tajemnicą osoby Chrystusa, a ponieważ jest to osoba, Tajemnica jest nierozzerwalnie związana z wydarzeniem spotkania. Tajemnica i wydarzenie to jedno. Dla prawosławnego umysłu ta tajemnica stanowi precyzyjną i surową rzeczywistość. Jest to Chrystus, ale i jest to spotkać Chrystusa” (Ware 1999, 91). Dlatego, chrystocentryzm szczególnie mocno podkreśla humanistyczny wymiar wychowania człowieka, ponieważ, jak stwierdził Nikołaj Bierdiajew, „problem człowieka może być całościowo ujęty i w pełni rozwiązany tylko w świetle idei Bogoczłowieczeństwa” (Berdâev 1936, 3).

Pryncypium personalistyczne

Każdą osobę ludzką cechuje w aspekcie dynamicznym potencjalność. Człowiek nie jest bytem „domkniętym”, „zakończonym” w kształcie swojego człowieczeństwa. Przychodzi na świat w dużej mierze jako istota potencjalna; jego życie w pewnym sensie można zdefiniować jako proces aktualizacji tych cech i wartości, które zostały mu zadane w chwili poczęcia. Z drugiej strony ważną właściwością dynamiczną osoby ludzkiej jest jej przygodność, kruchość, często przypadkowość i nieprzewidywalność. Dlatego, w związku z potencjalnością każdej osoby ludzkiej, potrzebuje ona pomocy. Im jest bardziej potencjalna w swojej bytowości, tym więcej pomocy innych osób jej potrzeba. Niedoskonałość – jak pisał Franciszek Adamski – jest racją istnienia pedagogiki (Adamski 1993). Niestabilny układ uczuciowo-wolitywny człowieka wymaga różnorodnych podpór duchowych, wielu wzmocnień, obudzenia sił autowychowawczych, a czasem, niestety, krytycznych zdarzeń życiowych. Pedagogika łączy zatem w swej istocie newralgiczne punkty metafizyki osoby i etyki. W jej realnym i efektywnym działaniu, którego owocem jest wychowanie, zawiera się wartość przygodności, która uwypukla sens ludzkiego stawania się jako osoby.

Chrześcijański model wychowania to model wybitnie personalistyczny. Aby go zrozumieć, trzeba uchwycić pojęciowo głębię dynamiki i aksjologicznej ontologii osoby ludzkiej *in se*. Można to uczynić poprzez uwydatnienie cech ontyczno-aksjologicznych, będących wartościami bytu ludzkiego. Stanowią je odniesienia do wolności (wola), prawdy (rozum) i cecha niejako podsumowująca istnienie ludzkiej osoby, czyli jej godność. W ten sposób chrześcijański model wychowania urzeczywistnia się w wychowaniu ku wolności, prawdzie i godności człowieka jako osoby (Aleksiejuk i in. 2020).

Szczególnością jest dla osoby wolność. Jest to właściwość dana empirycznie każdemu człowiekowi zdolnemu do samoświadomości. Każdy bowiem jest w stanie zaobserwować u siebie przeżycie: „Jestem wolny”. Nawet poddany silnej opresji ze strony innych ludzi może zdobyć się na taką właśnie refleksję, przezwyciężyć ograniczenie czy przymus, choćby tylko w wymiarze wewnętrznym (np. w postawie buntu). Celem wychowania ku wolności w chrześcijańskim modelu wychowania, na który zwracają uwagę prawosławni, jest odrzucenie jej interpretacji wyłącznie jako wolności formalnej, czyli wolności wyboru. Wolność pojmowana jako wybór jest tylko częściowym, wstępnym objawieniem wolności i w wyborze jako takim zasadniczo brakuje jeszcze właściwej jej twórczej aktywności. Według Nikołaja Bierdiajewa „chrześcijaństwo jest religią wolności (...), nie ceni pustej formy wolności, którą można napełnić jakąkolwiek treścią. (...) Dlatego nigdy nie myli wolności z samowolą” (Bierdiajew 1995, 152). Wolność formalna nie osiąga jeszcze głębin duszy, nie uruchamia jej twórczych energii, nie uskrzydla i nie niesie w sobie natchnienia, w którym człowiek przekracza samego siebie. Przedsmak doświadczenia prawdziwej wolności, czyli wol-

ności w sensie materialnym, może mieć miejsce tylko na poziomie MY. *Notabene* dlatego «Solidarność» była ruchem prawdziwie wolnościowym. Pełnia jej doświadczenia ma miejsce w Kościele. „Wolność aktywności ludzkiej woli – pisał Bierdiajew – organicznie wchodzi w ciało Kościoła, jest jednym z aspektów życia Kościoła” (Bierdiajew 1995, 156). Kościół jest przestrzenią wolnej synergii MY z Bogiem w Trójcy Osób. Oczywiście nie można ulec złudzeniu, że wolność formalna, jest czymś nieistotnym. Jest ona walorem, który zakłada rozumność człowieka i to ona w pierwszym rzędzie jest przedmiotem wychowania.

Fakt uświadomienia sobie własnej wolności styka człowieka z drugim wymiarem bycia osobą, którym jest wymiar aksjologiczny – odniesienie do prawdy. Wychowanie do prawdy i wolności znaczy tyle, co wychowanie do dobrego i umiejętnego korzystania z wolności, mającej oparcie w możliwie wszechstronnie poznanej prawdzie. Człowiek formuje się przez prawdę o Bogu, świecie, człowieku. Bez wartości prawdy, wolność ludzka byłaby chaotyczna, bezładna, zdezorientowana. Prawda nadaje wolności – i całemu życiu ludzkiemu – sens realizacji i spełnienia się w celowym dążeniu, którym jest osiągnięcie zbawienia – przeobstwienie. Prawdziwa, nieklamana wolność zawiera w sobie kryterium i dyscyplinę prawdy. Dlatego zakłamanie prawdy prowadzi do zniewolenia i jest największym niebezpieczeństwem dla kultury i człowieka. Szczególnym złem jest zakłamanie i zafałszowanie prawdy o człowieku.

Wartością „podsumowującą” własności aksjologiczne osoby jest godność. Stanowi ona wartość w pewien sposób nadbudowaną na omówionych trzech cechach bytu osobowego człowieka. Godność osobowa to głęboka własność ontyczna (strukturalna), czyli związana z samym aktem zaistnienia bytu, nadbudowana na cechach definicyjnych osoby ludzkiej i przenikająca wszystkie wymiary bytu i działania człowieka. W szczególności, w pierwszorzędny sposób godność jest konstytuowana przez odniesienie do prawdy, jako tej wartości, która ma nie tylko sens poznawczy, lecz także moralny. Właściwa człowiekowi godność, która mu jest dana i równocześnie zadana, wiąże się ściśle z odniesieniem do prawdy. Człowiek jest sobą, istnieje na sposób osobowy poprzez prawdę. Stosunek do prawdy w pewnym sensie stanowi o człowieczeństwie, konstytuuje godność osoby.

Pryncypium kościelności

Przestrzenią, w której zrodziła się i funkcjonuje prawosławna refleksja pedagogiczno-religijna, jest przede wszystkim Kościół. Nie chodzi tutaj jednak przede wszystkim o Kościół rozumiany jako instytucja, lecz raczej jako sposób istnienia, wspólnotę osób zjednoczona w prawdzie, miłości i wierze w Bogoludzkim Organizmie Jezusa Chrystusa mocą Ducha Świętego. Takie ujęcie ma niemałe znaczenie, ponieważ natura Kościoła wyraża się w partykularnym zgromadzeniu wiernych, jeśli trwa ono w miłości Chrystusowej i Jego nauce.

Z prawosławnego punktu widzenia Kościół jako przestrzeń wspólnego życia w jednej prawdzie jest idealną przestrzenią edukacji. Musi być zatem wolny od indoktrynacji, formatowania bądź urabiania człowieka, ponieważ życie w prawdzie zakłada wolność i do wolności zmierza. W takim środowisku osoba ludzka stopniowo odnajduje właściwy jej *ethos*. Dlatego ważną rolę w procesie edukacji odgrywa wkościelnienie, które nie jest przymusowym, lecz swobodnym wprowadzeniem w doświadczenie wiary. Innymi słowy, wkościelnienie to zaproszenie do odkrycia autentycznego wymiaru osoby ludzkiej i jej wolności. Wasilij Zieńkowski, jeden z prawosławnych teologów XX wieku, pisał: „Nasza miłość do ludzi odkrywa się nam jak tajemnica Kościoła w nas samych. Jesteśmy wolni, ale w Kościele, całym sercem, całą istotą oddajemy siebie wezwaniom miłości, lecz jesteśmy świadomi, że te poruszenia w nas są głębsze niż nasza indywidualność. Dlatego nieprawidłowo jest określać system chrześcijańskiej etyki jako heteronomiczny: nie z zewnątrz, a z wewnątrz, z samych głębin serca wychodzą poruszenia miłości, (...) wszystko jest przeniknięte wolnością, wolność wszystko karmi i dookreśla, lecz sama nie jest indywidualną funkcją, lecz przejawem kościelności w nas samych. Tylko w Kościele, tylko z Chrystusem, jesteśmy wolni. Nie jest to tylko gra słów, lecz wyraz głębokiej ontologicznej prawdy, ogłoszonej przez Ewangelię, że osoba nie jest bytem zamkniętym w sobie samym i rozkwita właśnie jako osoba, niepowtarzalny i niezrównany obraz samego siebie, tylko w Chrystusie. Osoba rozkwita w autentycznej wolności, która realizuje się w pełni tylko w Kościele. Osoba nie jest wolna sama z siebie, lecz jest wolna razem z innymi, w mistycznym związku wszystkich w jednej żywej pełni – ciele Chrystusa – w Kościele. Mówić tutaj o heteronomii oznacza po prostu nie rozumieć chrześcijaństwa. (...) Aby zrozumieć ducha wolności (...) należy wczytać się w listy apostoła Pawła. Idea etycznej heteronomii, ograniczenia naszej woli zewnętrznym prawem, jest głęboko sprzeczna z duchem wolności, który przenika całą chrześcijańską psychologię. Jeśli zatem chrześcijaństwu obca jest heteronomia, to nie mniej obca jest mu także idea etycznej autonomii: osoba nie posiada w sobie żadnych mocy, nie dysponuje czysto indywidualną wolnością. Bez Boga nie możemy niczego uczynić. Nasze siły, nasza wolność i twórczość ujawnia się tylko w obcowaniu z Bogiem, tylko poprzez miłość, czyli w mistycznej jedności z innymi ludźmi w żywej pełni. Innymi słowy, odnajdujemy samych siebie, stajemy się sobą nie w izolacji od innych, nie w pogrążeniu się w sobie samych, lecz w Kościele i przez Kościół. Nasze życie moralne, jak i całe życie duchowe, to obecna w nas funkcja kościelności” (Zen’kovskij 1926, 50).

Pryncypium relacyjno-dialogiczne

Wychowanie jest dialogiem. Człowiek w procesie wychowania, zarówno wychowawca, jak i wychowanek, podlega prawidłowości komunikacyjnej: wchodzi w dialog międzyosobowy. Jako osoba – *prosopon*, czyli byt zwró-

cony ku (gr. *pros*) twarzy (gr. *ops*, w dopełniaczu *opos*) drugiego, człowiek rozwija się i urzeczywistnia swoje autentyczne powołanie tylko w relacji rozumianej jako wydarzenie spotkania, najpierw z osobowym Bogiem, a następnie z człowiekiem (Yannaras 2011, 1-3; Leśniewski 2015, 75-76).

Bóg nie stworzył człowieka jako istoty samotnej. Dlatego, podkreśla Paul Evdokimov, „osoby nie można sprowadzić do jednostki” (gr. *atomos*), gdyż takie jego określenie człowieka skłania do postrzegania go jako bytu samotnego, zamkniętego w swojej jednostkowości. W narracji, w której określa się człowieka mianem jednostki, kryje się brak zrozumienia fundamentalnego dla istnienia osobowego człowieka wymiaru relacyjnego i skłonność do jego uprzedmiotowienia. Daje także podstawy do powstawania antagonizmów i podziałów między ludźmi na jednostki do siebie wrogo nastawione i konkurujące, osamotnione i zagubione, zagubione w swoim osamotnieniu. Dlatego Aleksiej Chomiakow pisał: „Gdy ktoś z nas upada, to upada sam, ale nikt sam się nie zbawia” (Chomiakow 2010, 324), zaś Nikołaj Bierdiajew podkreślał: „Nikt nie zbawia się w pojedynkę, zbawienie w izolacji jest niemożliwe. Zbawiać się można tylko z bliźnim, innymi ludźmi i światem. (...) Wszyscy są odpowiedzialni za wszystkich. Nie mogą się zbawiać, jeśli giną inni ludzie i świat” (Berdâev 1994, 446). Strategia prawosławnej pedagogiki polega więc na pomaganiu człowiekowi w przekraczaniu samego siebie, przewyżnianiu swej jednostkowości. Parafrazując słowa Gabriela Marcela, autentyczne wychowanie jest zawsze *sursum* i *educare*, które to słowo w swoim pierwotnym znaczeniu wskazywało na ogół czynności „podnoszenia czegoś do góry” lub „wydobycia czegoś na jaw” (Marcel 1959, 26; Milerski 2005, 274). Chociaż owo „wydobycie” człowieka z człowieka realizuje się w planie wertykalnym i horyzontalnym, to jednak największe znaczenie ma tutaj kierunek wertykalny – „wzniesienie się” ku Bogu. Chrześcijanin uczy się dialogować u samego Jezusa Chrystusa. Szkołą dialogu z Bogiem jest modlitwa, czynne uczestnictwo w życiu liturgicznym i sakramentalnym.

Pryncypium jedności wychowania i nauczania

Istotnym walorem chrześcijańskiego modelu wychowania jest jego powiązanie z kształceniem (nauczaniem i uczeniem się). Chrześcijański koncept nauczania wychowującego nabiera szczególnego znaczenia ze względu na: 1) Integralną, hierarchiczną koncepcję człowieka i jego formacji; 2) Rolę chrześcijańskiej inspiracji w planowaniu i realizacji strategii i programu edukacyjnego (wychowania i nauczania); 3) Chrześcijańsko-humanistycznych motywów nauczania, uczenia się i kształtowania człowieczeństwa.

Integracja wychowania i nauczania zmierza do realizacji programu wychowawczego opartego na Ewangelii i Tradycji Kościoła. Program ten charakteryzuje synteza

ortodoksji i ortopraksji, czyli nauki i praktyki wiary, której efektem jest życie i działanie wychowanków zgodnie z Ewangelią i jej wartościami. Urzeczywistnienie takiego modelu w praktyce pedagogicznej wydatnie pomaga wychowankom/uczniom w osiągnięciu dojrzałości osobowej, która wyraża się w interpretowaniu i porządkowaniu wiedzy oraz wartości kultury w świetle orędzia ewangelicznego, czyli w świetle wiary. Istotne znaczenie ma tutaj m.in. opisanie i rozumienie świata jako stworzonego przez Boga i człowieka, którego powołaniem jest współpraca z Bogiem w dziele jego przemiany, aby Bóg był wszystkim we wszystkim. Temu przekonaniu powinno towarzyszyć poszanowanie dla poznania naukowo-empirycznego, ponieważ świat, będący przedmiotem badań naukowych jest tym samym, który stworzył Bóg. Fakt ten zobowiązuje do respektowania metodologii dyscyplin ludzkiej wiedzy, które są ukierunkowane na poszukiwanie i odkrywanie prawdy. Taka zasada aksjologiczna motywuje do odkrywania przez poznawanie tzw. prawd cząstkowych prawdy całkowitej, wiekuistej i wartości absolutnych. Nauka i praktyka wiary nadaje procesowi edukacyjnemu spójność, dynamikę i ład hierarchiczny, umożliwiający uczniom wszechstronny rozwój ku chrześcijańskiej dojrzałości osobowej.

Zakończenie

Najważniejszym celem realizacji chrystocentryczno-humanistycznego modelu wychowania jest dążenie do swoistego „wydobycia” człowieka z człowieka i umożliwienie mu rozpoznania zamierzonej przez Boga wielkości. Wychowanie chrześcijańskie to nie tylko formowanie, lecz nade wszystko wzrastanie w prawdzie, dobru i miłości – dążenie do bogoludzkiego ideału, którego wzorem jest sam Jezus Chrystus. Urzeczywistnienie prawdy o ludzkiej osobie domaga się jednak wiary w Boga w Trójcy Osób i Jezusa Chrystusa jako wielonego Syna Bożego. Nie chodzi tutaj jednak o wiarę pojmowaną jako system przekonań podporządkowanych zaspokajaniu egoistycznych potrzeb ludzkiej lub ludzkich indywidualności, lecz wiarę zbudowaną na posłusznym wsłuchiowaniu się w głos Boży. Ów

głos dociera do człowieka z jego serca. Aby go właściwie zrozumieć, człowiek powinien żyć pełnią życia Kościoła. Chrześcijańska pedagogika (pedagogia) i wychowanie do życia w wierze i Kościele są ze sobą ściśle związane i nie mogą być traktowane jako rzeczywistości odrębne. Z perspektywy chrześcijańskiej wiara stanowi sam fundament pedagogii i jest kluczem otwierającym działania pedagogiczne. Wiara jest pełnym, integralnym doświadczeniem soborowego życia Kościoła.

Podsumowując krótką prezentację prawosławnej refleksji pedagogicznoreligijnej w Polsce w jej obecnym kształcie, warto przywołać fragment *Encykliki Świętego Wielkiego Soboru Kościoła Prawosławnego*, który odbył się na Krecie w czerwcu 2016 roku, na temat wychowania człowieka. Ojcowie soborowi stwierdzili tam, co następuje: „W naszych czasach w dziedzinie wychowania i kształcenia zauważalne są nowe tendencje dotyczące treści i celów edukacji, a także podejścia do kwestii wieku dziecka, roli nauczyciela, ucznia i współczesnej szkoły. Ponieważ edukacja zajmuje się nie tylko człowiekiem jako takim, lecz tym, jakim on być powinien, a także jaka jest treść jego odpowiedzialności, jest zrozumiałe, że przedstawiony przez nas obraz człowieka i sens jego istnienia egzystencji, określają także nasz stosunek do jego edukacji. Dominujący dzisiaj zsekularyzowany i indywidualistyczny system edukacyjny, który jest opresyjny wobec nowego pokolenia, jest powodem zatroskania Kościoła prawosławnego. W centrum duszpasterskiej troski Kościoła znajduje się edukacja, która ma na celu nie tylko rozwój intelektualny, lecz także formację i doskonalenie człowieka w całej jego pełni jako istoty psychosomatycznej i duchowej, zgodnie z tryptykiem: Bóg, człowiek, świat. W swoim pouczającym słowie Kościół troskliwie wzywa lud Boży, szczególnie zaś młodzież, do świadomego i aktywnego uczestnictwa w życiu Kościoła, podtrzymując w nich «najgorliwsze pragnienie» życia w Chrystusie. W ten sposób pełnia wiernych nazwana imieniem Chrystusa odnajduje w bogoludzkiej wspólnoty Kościoła egzystencjalne oparcie i doświadcza w niej zapowiedzi zmartwychwstania według łaski przeobstwienia” (Encyclical of the Holy and Great Council of the Orthodox Church 2016, IV, 9).

Bibliografia

- Adamski, F. (1993). *Człowiek-Wychowanie-Kultura. Wybór tekstów*. Kraków: WAM.
- Alekseûk, A. (2016). Očerok bogoslovsko-antropologičeskikh vozzrenij svätitelâ Luki (Vojno-Âseneckogo), arhipiskopa Simferopol'skogo i Krymskogo. W: A. Nikulin, J. Pilko (red.) *Pohľad na človeka v učení sv. Jána Sanfranciského a Luki (Lukáša) Krymského*. (45-56). Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Alekseûk, A. (2018). Vopros individualizma v pravoslavnom bogoslovii XX veka. W: V. V. Akimov, A. S. Slesarëv (red.), *Cerkovnaâ nauka v načale tret'ego tysâčeletiâ: aktual'nye problemy i perspektivy razvitiâ*. (276-283). Minsk: Izdatel'stvo Minskoy duhovnoj akademii.
- Alekseûk, A., Marek, Z., Milerski, B. (2020) *Pedagogika religii w Polsce*. W: Z. Marek, A. Walulik (red.), *Słownik pedagogiki religii*. Kraków: IGNATIANUM. (W druku).
- Berdâev, N. A. (1994). Duh i realnost'. Osnovy bogočelovečeskoj duhovnosti. W: *Filosofiâ svobodnogo duha*. (364-462). Moskva: RESPUBLIKA.
- Berdâev, N. A. (1936). Problema čeloveka (k postoeniû hristiânskoj antropologii). *Put'* 50, 3-26.
- Bierdiajew, M. (1995). *Filozofia wolności*. Tłum. E. Matuszczyk. Białystok: ORTHDRUK.
- Chomiakow, A. (2010). Kościół jest jeden. Próba katechizmowego przedstawienia nauki o Kościele. (H. Paprocki, Tłum.). *Elpis* 12, 305-330.

- Definicja wiary. (2006). W: A. Baron, H. Pietras (red.), *Dokumenty Soborów Powszechnych (tekstrecki, łaciński, polski)* (t. 1, 214-224). Kraków: WAM.
- Encyclical of the Holy and Great Council of the Orthodox Church.* (18-26.06.2016). [on-line] https://www.holycouncil.org/official-documents/-/asset_publisher/VA-0WE2pZ4Y0I/content/encyclical-holy-council?_101_INSTANCE_VA0WE2pZ4Y0I_languageId=en_US, [22.06.2020].
- Evdokimov, P. (1989). *Kobieta i zbawienie świata.* (E. Wolicka, Tłum.). Poznań: Wydawnictwo W DRODZE.
- Leśniewski, K. (2015). «*Kim jest człowiek, że o nim pamiętasz...?*». *Podstawowe idee współczesnej antropologii prawosławnej.* Lublin: Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska.
- Łoski, W. (1989). *Teologia mistyczna Kościoła wschodniego.* (M. Szczarniecka, Tłum.). Warszawa: IW PAX.
- Manzaridis, G. I. (1997). *Przebóstwienie człowieka. Nauka świętego Grzegorza Palamas w świetle tradycji prawosławnej.* Przeł. I. Czaczkowska. Lublin: Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska.
- Marcel, G. (1959). *Homo Viator.* Tłum. P. Lubicz. Warszawa: IW PAX.
- Meyendorff, J. (2005). *Święty Grzegorz Palamas i duchowość prawosławna.* (K. Leśniewski, Tłum.). Lublin: Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska.
- Milerski, B. (2005). *Pedagogika religii.* W: Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika* (t. 1, 261-277). Warszawa: WN PWN.
- Serafin z Sarowa. (2008). *Ogień Ducha Świętego.* (H. Paprocki, Tłum.). Kraków: ESPRIT.
- Spiteris, Y. (2006). *Święty Grzegorz Palamas. Łaska i doświadczenie.* W: *Ostatni Ojcowie Kościoła – Kabasilas i Palamas.* (B. Widła, Tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów MIC.
- (Ware) Kallistos. (1999). *Prawosławna droga.* (N. Aleksiejuk, Tłum.). Warszawa: ORTHDRUK.
- Vojno-Åsenecki, Luka. (2007). *Duh, duša i telo.* W: *Izbrannye tvorenã* (561-442). Moskva: Sibirskaa Blagozvonnica.
- Yannaras, C. (2011). *Relational Ontology.* Transl. N. Russel. Brookline MA: Holly Cross Orthodox Press.
- Zen'kovskij, V. V. (1926). *Avtonomiã i teonomiã.* *Put'* 3, 46-64.
- Zen'kovskij, V. V. (1929). *Ob ierarhičeskom stroe duši.* W: *Naučnye trudy Russkogo narodnogo universiteta v Prage* (t. 2, 235-250). Praga.
- Zen'kovskij, V. V. (2008). *Sud'ba Halkidonskih opredelenij.* In: *Sobranie sočinenij* (t. 2, 480-496) Moskva: RUSSKIJ PUT'.
- Zen'kovskij, V. V. (2011). *Principy pravoslavnoj antropologii.* In: *Sobranie sočinenij.* (t. 4, 469-507). Moskva: RUSSKIJ PUT'.

Rozmiar artykułu: 0,8 arkusza wydawniczego